

tekből és nótákból tevődik össze, ami úgy is érthető, hogy az elhagyott érték helyett – valakire való tekintettel – a könnyebbet, pontosabban a „könnyűt” választotta. Az elvesztett, az elhagyott ebben a fájdalmasan közép-európai (kisebbségi) szituációban nem helyettesíthető, legfeljebb látszatértékekkel. Innen kezdődően már értelmezhető Milota György válasza nélkül hagyott kérdéssora: „*Mi magyarok?, mi tótok?, mi Kárpát-medenceiek?, mi magyarországiak? (de mikori magyarországiak?), mi felvidékiek? (felvidéki magyarok vagy felvidéki tótok?, és persze megint kérdés a mikor!), vagy mi alföldiek?, mi alföldi szlovákok? (és magyarok és egyebek?), mi tót ajkú magyarok? (amit jó ideje helyesebb volna már úgy mondani, hogy magyar ajkú tótok, pontosabban szlovák származású, de jobbára már magyar ajkúak), vagy kicsodák?*” (79. o.) Valóban nem dönthető el, hogy „*jól van-e benne* – a MILOTA-ban, Milota György beszédében, Erka írásában, a talált naplóból készült félbemaradt színelőadásban, a regény nyelvében, szövegében – *ábrázolva a szlovák érület*”. (78. o.)

Nem a „szlovák” vagy „magyar” vagy „alföldi” vagy „alföldi” érület van a MILOTA című regényben jól vagy rosszul „ábrázolva”, mert közvetlenül sehogyan sincs „ábrázolva”, hanem valami mély és fájdalmas, mélabús és szomorú történet mondatik itt el, mely történet a vesztéséről, az elveszejtéséről szól, a halálról, a vesztés és a halál felé vezető útról, amely út éppen itt a szlovák kisebbség útja a beolvadás felé, mégpedig Mikszáth- meg magyar-mód elöadva.

Ezért oly mélységesen szomorú regény a MILOTA.

De elmondom azt is, hogy a két hosszabb idézet a regényből – a történetészövés nehézségeiről – meg a (nemzeti, kisebbségi) hovatarozás kigubancolhatatlan kérdéshalmazáról – szerzői „kiszólás” a szövegből, ezek nem Milota György, hanem az elbeszélő szavai, ami arról árulkodik, hogy Závada Pál bármennyire következetesen és szigorúan ragaszkodik is a Másik beszédének (írásának) reprodukálásához mint elbeszélői eljáráshoz, elárulja magát, oda lép, ahová nem kellene lépnie, megszakítja a beszélő szolamát az elbeszélő szolamával, és ezáltal ritkán ugyan, de (sajnos) hangsúlyos helyeken bontja meg a szövegkompozíciót, bontja meg a stabilnak hitt narratív nézőpon-tot. A metanarratív kiszólások az „idéző” elbe-

szelő műfaji és retorikai bizonytalanságairól is tanúskodnak. Nem teszi azonban Závada ezáltal kérdésessé a MILOTA-t mint regényt, olvashatóságát sem zavarja meg, de feleslegesen megzavarja a megértés művet alakító történeteit. Az idézetként értett „talált kéziratból” nem lehet a szövegvilág hitelrontása nélkül kiszólni, még akkor sem, ha erre a választott (regény)hagyomány, Mikszáth Kálmán példája feljogosítja is a szerzőt.

Bányai János

ÍGY JÖTTÜNK

Halda Aliz: Magánügy (dokumentum/regény) Noran, 2002. 426 oldal, 3000 Ft

Kezdem a legfontosabbal: Halda Aliz könyve *nagyszerű*. Hogy mi teszi azzá, azt elmondták már előttem mások (olyanok, akiknek adok a véleményére: ezért is mertem ilyen kategorikusan és nem óvatosan – szubjektív ízlésítélettel – kezdeni). A szerzőnek, mondják, sikerült valami egészen rendkívülit megragadnia: valami olyasmit, ami átélhető, de nagyon nehezen elmondható. Esterházy Péter szerint, „*Halda Aliz Gimes Miklósról akar beszélni, az ő életmagánügyéről. A könyv azonban a legszebb 56-os könyvek egyike is lesz, talán éppen azért is, mert a szerző nem akar ez ügyben semmit, és gondolom, azért is, mert személyes szerelme egybeesik, talán lehet így mondani, az ország szerelembe esésével. Megsejthe-tünk valamit abból a mámoros pillanattól, történel-münk ama fényes pillanatáról, amelyről az utóbbi időkben inkább civakodni szoktunk (mert nem meg-ismerni, hanem kihasználni, használni akarjuk).*”¹ Nagyon hasonlót mond (a maga módján talán ugyanezt mondja) Pályi András is, csak ő nem „*szerelembe esés*”-ről, hanem „*szakralitás-él-mény*”-ről beszél: „*Az utóbbi tíz-tizenkét évben nagy számban jelentek meg ötvenhatos könyvek [...], de a forradalomnak e szentségét, ezt az össztársadalmi »szakralitás«-élményt szinte senkinek sem sikerült megidéznie vagy tolmácsolnia, ez megmaradt az egyre fogyó egykori tanúk mélyen őrzött személyes*

¹ Esterházy Péter: 1 KÖNYV. *Élet és Irodalom*, 2002. július 5. 15. o.

títának. Halda Aliz most nyíltan, keresetlen szavakkal, minden pátosz és könnyfakasztó bombaszt nélkül erről beszél. Megrendítő erővel.”² És tegyük hozzá: szépen, mégpedig egy egészen különös értelemben „szépen”. „Lehet-e »szépen« gondolkodni? Szépen, azaz törekedni az igazságra, tudva, hogy nem vagyunk egyedüli birtokosai; nyíltan, azaz kimondani a kimondhatót, tudva, hogy nem minden mondható ki; szeretettel, tudva, hogy nem minden és nem mindenki szerethető. Ha lehet, akkor Halda Aliz nemcsak szépen ír, de szépen is gondolkodik. Naplóját, levelezéseit, a kor dokumentumait felhasználva szépen meséli el tragédiába fordult szerelmét Gimes Miklóssal, a Nagy Imre-perben kivégzett újságíróról.”³

De van itt még valami, ami egészen különösé teszi ezt az elbeszélést: a nyitottsága. Pedig ha van „zárt” történet, akkor ez kegyetlenül, megmásíthatatlanul az. A múltból szóló elbeszélések persze – ha nem fikciók – bizonyos értelemben mindig zárt történetet mondanak, hiszen olyasmiről beszélnek, ami már megtörtént, *mielőtt* az elbeszélő elkezdte volna mondani a történetet, és ami megtörtént, azt többé nem lehet meg nem történné tenni. De intellektuálisan és érzelmileg fel lehet dolgozni – meg lehet érteni, esetleg meg lehet békélni vele –, és *ennyiben* a zárt történet nem mindig megmásíthatatlan.

Halda Aliz mindent megtesz, ami egyáltalán megtehető, hogy megértse és megértesse a történetet, és ennek meg is van az eredménye: az elbeszélés során nagyon sok részlet és összefüggés érthetővé – emberi indítékekkel, motívumokkal magyarázhatóvá, mondhatni, „emberi léptékűvé” – válik. Az olvasó mégsem azzal teszi le a könyvet, hogy így már más, most már érti. És nem azért, mert nem mindent ért,⁴ hanem mert hiába érti, attól még semmi nem lesz más: ahogy halad előre a könyvben, egyre határozottabban érzi – a végén már biztosan tudja –, hogy ami itt *történik*, azzal soha nem lehet és nem is szabad megbékélni. – A jelen idő használata szándékos: Halda Aliz elbeszélése ugyanis olyan nyitott, hogy az elbeszélő történet *most* is – a szemünk láttára és velünk is – történik. Még hozzá mind a két szála. Abban nincs semmi meglepő, hogy a „nyilvános” szál *most* is, velünk is történik, hiszen az a tágabb közeg, amelyben a címben jelzett „magánügy” – egy szép szerelem megrázó története – zajlik, a mi közelmúltunk, így vagy úgy mindnyájan innen jöttünk (akkor is,

ha nem mi személyesen, hanem a szüleink vagy a nagyszüleink jöttek innen). Az viszont nem csak meglepő, hanem gyönyörű és megrendítő, hogy az elbeszélő szerelem – nem csak képletes értelemben – kilép az elbeszélés kereteiből, és jelenvalóvá válik. Kezdem ezzel.

A Gimes Miklós letartóztatása utáni időkét Halda Aliz nemcsak az emlékeire, hanem a feljegyzéseire támaszkodva idézi fel. „Amikor még csak tervezgettem ezt a könyvet – írja –, úgy gondoltam: a börtönidőszak számbavétele könnyű lesz majd, mert támaszkodhatom arra az öt vastag füzetre, amit teleírtam. Nem napló ez; levelek Miklósnak. Az elsőt december 9-én írtam, azután 11-én, 16-án, és így tovább, másfél éven át.” (229. o.) Különös levelek ezek. A formájuk alapján ítélve akár naplóbejegyzések is lehetnének: megszólítás nincs, csak dátum, az utána következő szöveg pedig vegyesen tartalmazza lejegyzőjük gondolatait, érzéseit, olykor beszámolót arról, hogy mivel tölti a napjait, mi minden történt az utolsó bejegyzés óta, kikkel találkozott, miről beszéltek, milyen hírek keringenek. Mégis azonnal levélnek olvasom őket, mert egyértelműen a börtönben lévő kedvesnek íródtak: *minden* soruk neki szól. Nemcsak azok, amelyekben ez közvetlenül kiderül a nyelvi formából („*kimosom az ingeidet, megstoppolom*

² Pályi András: A MEGBOCSÁTHATATLAN TISZTASÁG. *Élet és Irodalom*, 2002. június 14. 24. o.

³ Az idézetet a könyv (ez is ritkaság a mai magyar könyvkiadásban) nagyon szép külső borítóján található fülszövegből vettem, szerzője Gáspár Zsuzsa, a könyv szerkesztője. A kötés, a tipográfia és a borító tervezője Faragó Ágnes.

⁴ Nincs például jó – vagy legalább elfogadható – magyarázat arra, hogy miért éppen Gimes Miklós volt a Nagy Imre-perben halálra ítélték és kivégzettek egyike, holott ő sem a kormánynak nem volt tagja, sem a fegyveres harcban nem vett részt. Halda Aliztól mindent megtudunk, ami erről egyáltalán tudható – minden elérhető információt megad arról, milyen kapcsolatban állt Gimes Miklós korábban a Nagy Imre-csoporttal, merre járt és mit csinált a forradalom napjaiban és november 4. után, egészen december 5-i letartóztatásáig, megszólaltat mindenkit, akinek még van lehetősége megszólalni és tudhat valamit, idéz az időközben hozzáférhetővé vált kihallgatási és bírósági jegyzőkönyvekből, beszámol a per menetét esetleg befolyásoló nagypolitikai eseményekről, arról, ami a sajtóban megjelent, és amiről az emberek beszéltek –, de a „Gimes-titok” a végén is titok marad.

a zoknijaidat, beszerzek egy pár könyvet azok közül, amelyek elolvasását parancsba adtad” – 230. o.), hanem minden: a beszámoló a napi teendőkről, a találkozókra, a barátokról, még a politikai hírekről is – fel kell jegyezni, mi történt, hiszen előbb-utóbb mindenki szabadul, és akkor majd el kell mesélni töviről hegyire mindent! Neki szólnak a gyermekkori emlékek (például a régi karácsonyokról az 1956. december 24-i feljegyzésben – 238. o.) – hiszen olyan kevés idő adatott számukra, hogy beszéljenek egymásnak magukról! (Ráadásul – ezt találtam a legszívszorítóbbnak – a levelek írója még nem is tudja, mennyire szűkre van szabva az idő!) Neki szólnak a tépelődések (szabad-e „*elítélni az embereket azért, amit a börtönben mondanak, tesznek*” – 306. o.), sőt, egy idő után mintha már nem is egyszerűen neki szólnának, hanem a levelek írója *vele beszélne*: mintha vele beszélne meg azt, amivel egyedül nem tud megbirkózni. Természetesen csak képzeletben: képzeletben készülve a későbbi – remélhetőleg mihamarabb bekövetkező –, *igazi beszélgetésre* („*jó volna megbeszélni például: hová jutottam el a »külön-békémel«, [...] még nem tudom, mit is kezdjek az elmúlt évek súlyos tanulságaival*” – 307. o.).

És most vitába szállok a szerzővel, aki szerint ez az öt vastag füzet nem sokat segített. Az előbbi bekezdés elején idézett szöveg így folytatódik: amikor „1983 táján hozzáfogtam az előkészületekhez: embereket faggattam, régi újságokat böngésztem, dokumentumokat hajkurásztam – ezzel is eredményesen készletetve a napot, amikor majd le kell ülni a gép mellé –, nos, akkor elővettem ezeket a füzeteket is. [...] A csalódás szinte letaglózott. Ez a töméntelen szöveg alig használható. Mintha állna az élet, s magam is csak állnék egy helyben, s akár az égre vonító kutya, azt üvöltöm szakadatlanul, hogy elviselhetetlen a hiánya, hogy nem bírom, hogy tűrhetetlen, kétségbeesítő, és mikor, mikor? Mikor látom újra, mikor lesz megint velem? Mindegyik erről szól.” (229–230. o.) Nem, ezek a levelek nem erről – nem csak erről – szólnak. Bennük van az elviselhetetlen, tűrhetetlen fájdalom, de aki ezeket írta, nem állt egy helyben. Annak valami olyasmit sikerült véghezvinnie, ami azok közül is csak keveseknek sikerül, akik együtt, egymásba kapaszkodva élnek az életüket. Nem könnyű ezt megfogalmazni, de talán Halda Aliz szavai segítenek. „*Sorra olvasva egyik füzetet a másik után, elfogott az ingerültség. Hogy lehettem ilyen hülye? Hiszen ha Miklós életben marad és kiszabadul, mint a többiek, arra lett*

volna kíváncsi, mi történt, amíg ő a világtól elzárva, börtönben ült. Nos hát, ezekből a levelekből meg nem tudta volna.” (230. o.)⁵ Hogy mi minden történt *kívül*, azt talán tényleg nem tudta volna meg belőlük (viszont ha életben marad és kiszabadul, nem is kellett volna kizárólag ezekre a levelekre hagyatkoznia). Valami más, valami számára akkor és ott nagyon fontosat azonban nemcsak megtudhatott volna, hanem – a fájdalmasan kevés *igazi* levél, a börtönből írott levelek tanúsága szerint – *tényleg* megtudott: azt, hogy szerelmük egyre mélyül, egyre jobban kiteljesedik. Nem akarom túlfeszíteni a húrt: ezt természetesen nem *ezekből* a levelekből tudta meg, hiszen ezeket ő soha nem olvasta. Hanem a börtönbe írott *igazi* levelekből. Azoknak a megírásához viszont kellett a füzetek mellett eltöltött éjszakák, a tépelődések, a képzeletben lepergetett beszélgetések, a készülés a szabadulás utáni *igazi* beszélgetésre.

Erre az *igazi* beszélgetésre már soha nem kerülhetett sor – a válaszok valahogy mégis megérkeztek. Talán nem rögtön – nem abban a másfél évben, amikor íródtak ezek a különös levelek –, hanem a következő huszonöt évben, amikor Halda Aliz, mint mondja, hozzá sem nyúlt ezekhez a feljegyzésekhez (230. o.). De az is lehet, hogy még később érkeztek meg, talán akkor, amikor írta a könyvet. Egy biztos: benne vannak a könyvben. – (És akkor most kicsit túlfeszítem a húrt.) Ennek a könyvnek a megírásához az kellett, hogy akkor is folytatódjék a készülés, amikor *igazi* beszélgetésre már nem kerülhetett sor. Hogy mire kellett készülni? A történet megírására persze. De talán arra is, hogy az utolsó mondatban szereplő majdani, képzeletbeli találkozón („*Né-melykor azt hiszem: egy túlvilági kilométerkövön ül, és türelmesen vár*” – 403. o.) átnyújthassa ezt a hosszú, különös levelet, és azt mondhatta: ez a tiéd is, a magam erejéből erre *jutottunk*.

A másik, a „nyilvános” szál nem csak az elbeszélte történet idejében – 1955 kora tavasza és 1958. június 16. között – és nem is csak a múltban játszódik: ezen a szálon az információk megszerzésének és a dokumentumok tanul-

⁵ Nem akarom megtörni a gondolatmenetet, ezért itt jegyzem meg, hogy néhány sorral később maga a szerző is belátja, hogy nem hülye, hanem óvatos volt: sokszor nem írhatott neveket, véleményeket, hiszen bármikor házkutatást tarthattak volna nála.

mányozásának története, valamint a szerző élettörténete – beleértve a könyv megírását és befejezését is – része az elbeszélésnek. Én azonban nem erre az időbeli nyitottságra gondoltam, amikor azt mondtam, hogy az elbeszélte történet most is – a szemünk láttára és velünk is – történik, hanem éppen az időben körülhatárolt, elbeszélte történet két sorsdöntő esztendejének, 1956-nak és '57-nek, a történéseknek és szereplőiknek – az akkori (és részben ma is élő) ismert és ismeretlen emberek magatartásának, gondolkodásának, nyilvánosan és szűk baráti körben hangoztatott véleményének, a vélemények változásának, egymás megítélésének és még rengeteg, történelmi léptékel mérve talán jelentéktelen apróságnak – a bemutatására, amelyből kirajzolódik egy (életkor függvényében: emlékekből vagy csak elbeszélésekből) nagyon ismerős közeg. Méghozzá nem csak négy és fél évtized távlatából ismerős: 1956-ban én még gyerek voltam, erről a két évről kevés értékelhető emlékem van, de az olvasottakban ráismerek a 60-as és 70-es évek elterjedt magatartásmintáira és a (nem éppen bátor vagy karakán viselkedést kísérő) tipikus öngigazolásokra (olykor még későbbi – a rendszerváltás körüli, sőt utáni – viselkedéstípusokra is ráismerni vélek). Mondok egy példát, hogy világos legyen, miről beszélek: „1957 januárjában az Anna presszóban fejtegette egyik, politikának elkötelezett neves zeneszerző barátom [...]: Talán most csesszük el végképp az ország jövőjét azzal, hogy átengedjük a terepet a csökött sztálinistáknak. Ha mindannyian belépnénk a pártba, befolyásolhatnánk az eseményeket. Így megtehetetlenégre kárhoztatjuk magunkat, s ők azt csinálnak, amit akarnak.” (245. o.) Az ilyen és hasonló – jó esetben: végiggondolatlan, önbecsapó – vélemények végigkísérték az elmúlt évtizedeket (csak a „csökött sztálinistákat” váltották fel – az idők változásának megfelelően – a „keményvonalasok”, majd a „reformellenesek”).

Tisztában vagyok vele, hogy ilyen vélemények csak egy jól körülhatárolható (Halda Aliz jelzője ugyan eufémizmus, de nem rossz: „politikának elkötelezett”) körben fogalmazódtak meg. Tisztában vagyok azzal is, hogy a könyv szerzője és főhőse, valamint legtöbb szereplője ebben a körben mozgott, vagy legalábbis közel állt az ötvenes évek „politikának elkötelezett” vagy egyenest politikacsináló köreihez. És akkor most már nem finomkodom tovább:

ennek a könyvnek a legtöbb szereplője (legalábbis életének egy szakaszában) kommunista volt. De ha így van, akkor nem túlzás azt állítani, hogy a „nyilvános” szál – az a tágabb közeg, amelyben az elbeszélte történet zajlik – a mi közelmúltunk, hogy így vagy úgy *mindnyájan* innen jöttünk? Nincs igaza Rácz Sándornak, aki egyszer a 80-as évek elején – amikor, mint Halda Aliz írja, „56-os barátaimmal egy beszélgetéssorozatot szerveztünk attól való félelmünkben, hogy az akkori szörnyű némaságban a forradalom eseményei elfelejtődnek” – „ingerülten kifakadt: úgy beszéltek, mintha kizárólag kommunisták éltek volna ebben az országban” (44. o.)? Abban persze igaza volt Rácz Sándornak, hogy ebben az országban „nem csak kommunisták éltek, s nem csak ők alkottak véleményt”, de megváltoztatni, ami itt volt, a kommunisták nélkül nem lehetett: „Az egypártrendszer uralma totális volt. Megszüntetett mindenfajta közösséget. Mindent, ahol az emberek nézeteiket egyeztethették volna. Többekhez szólni, politizálni, kimondani vagy megírni valamit úgy, hogy az visszhangot verjen, kizárólag a párt teremtette keretek között lehetett. Nem volt más játéktér. Forradalmat, felkelést csak nép csinálhat természetesen” – de nem véletlen, hogy a „kommunista rendszer nagy összeomlása előtt – Walesét leszámítva – egész Közép- és Kelet-Európában senki a párton kívülről jött emberfia nem jutott semmiféle, eséllyel kecsegtető szerephez”. (Uo.) Halda Aliz könyvéből ezt talán még azok is megértik, akik vagy túl feledékenyek (már elfelejtették, honnan jöttek, és a mai véleményükből konstruálnak közelmúltat maguknak), vagy túl fiatalok (és hisznek a logikusnak látszó konstrukcióknak). A feledékenyeknek egyszerűen azt ajánlom, emlékeztetőül olvassák el a könyvet. A fiataloknak azonban megpróbálok segíteni.

Mindenekelőtt szeretném arra kérni őket, ne riadjanak vissza a negyven-ötven évvel ezelőtt született politikai cikkekből vagy tanulmányokból vett idézetek, esetleg hosszabb betétek emészthetetlen nyelvezetétől: ha végképp nem megy, inkább ugorják át ezeket a (tipográfiaiailag jól elkülönülő) betéteket.⁶ Ennél fontosabb azonban, hogy ne alkossanak elha-

⁶ Bevallom, ma már én is nehezen értem őket. Miközben keservesen próbáltam kihüvelyezni az értelmüket, olykor majdhogynem meleg szívvel gondoltam az elmúlt évek – semmilyen intellektuális erőfeszítést nem igénylő, rövid politikai üzeneteket megfogalmazó – papagájkommandójára.

markodott ítéletet. Igaz, már az első oldalakon kiderül, hogy a történet idején a szerző a Magyar Rádió munkatársa, Gimes Miklós pedig – legalábbis a történet elején – a pártlap, a *Szabad Nép* szerkesztője volt. Sajátos nézőpont, elismerem. De ez csak gazdagítja a könyvet, hiszen szerzője belülről ismerte a forradalom napjaiban, valamint közvetlenül előtte és utána rendkívül fontos szerepet játszó két intézmény életét. Ezt a könyvet azonban nem a rádió munkatársa, hanem az a Halda Aliz írta, aki közel állt a Nagy Imre-csoport tagjaihoz, akit 1957-ben eltávolítottak a rádióból, s utána öt évig alkalmi munkákból élt, aki már a kezdetekkor, a 70-es években csatlakozott a demokratikus ellenzékhez, a rendszerváltás idején vezetőségi tagja volt a Történelmi Igazságtétel Bizottságnak, és aki egyik kezdeményezője volt a rendszerváltás szimbólumává lett demonstrációnak, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének. – Most pedig félreteszem az előítéleteimet, és azokhoz a fiatalokhoz szólok, akiket ez sem győz meg, mert a Nagy Imre-csoport tagjaiban is (talán még a mártírokban is?) csak a kommunista diktatúra képviselőit látják. Rendben van, tegyük most félre (pontosabban: nincs rendben, de most mégis tegyük félre) azt a kérdést, hogy milyen szerepe volt az 50-es évek pártellenzékének a forradalomban. Induljunk ki abból, amiben (felteszem) nincs vita közöttünk: igaz ugyan, hogy „*ha megpróbáljuk az október 23-ához vezető út jelentősebb eseményeit számba venni, különböző pártfórumokon találjuk magunkat*” (uo.), a forradalmat mégsem a pártellenzék szervezte, hanem – talán ez a legpontosabb megfogalmazás – azzal kezdődött, hogy az egyetemi ifjúság tüntetett. Csakhogy az 1956–57-es tanévben – amikor az országban már majdnem egy évtizede kommunista diktatúra volt⁷ – az egyetemi ifjúság szociológiai és politikai szempontból meglehetősen szelektált rétegét jelentette a magyar társadalomnak: nem tudom, milyen

arányban voltak az egyetemisták között a kommunisták (vagy akár csak a tessék-lássék párttagok), de – mivel mind a szociológiai, mind a politikai szelekció jól működött – abban biztos vagyok, hogy a hagyományos (háború előtti) magyar jobboldalnak és antikommunizmusnak kevés képviselője volt közöttük (valamiféle „új” jobboldaliság és antikommunista álláspont kibontakozásának pedig – mint láttuk – nem kedveztek az idők). A szociológiai szelekció következtében ráadásul nagyon megnőtt azoknak a száma, akik olyan rétegekből jöttek, amelyek előtt most nyílt meg először a társadalmi felemelkedés lehetősége, és akik – ettől nem függetlenül – többségükben *őszintén* baloldali elkötelezettségűek voltak. – Röviden: 1956 őszén a tüntető magyar egyetemisták között túlnyomó többségben voltak a baloldaliak (ezen még a feledékenyek visszavetítő konstrukciói sem tudnak változtatni). De azért (mennem remélni) senki nem fogja azt a gyönyörű tüntetést a vállalható múltból kizárni. Ha mégis akad ilyen – ha valaki elhatárolódik a forradalmat elindító diáktüntetéstől csak azért, mert a résztvevők többségükben baloldaliak voltak –, azt nem is próbálom meggyőzni (úgysem tudnánk szót érteni). A többieknek viszont most azzal ajánlom figyelmébe a könyvet, hogy aki írta, az közel állt az ötvenes évek pártellenzékének tagjaihoz, de nem tartozott a „politikacsinálók” közé: nagyjából úgy viszonyult a „politikacsináláshoz”, mint az 1956. október 23-án utcára vonuló, változást akaró egyetemisták legtöbbször, csak ő közelről ismer-te azokat, akiket a tüntetők az ország új vezetőinek akartak. (És még abban is hasonlított a tüntető diákokra, hogy munkája mellett ő is ekkor végezte egyetemi tanulmányait: az 1956–57-es tanévben az ELTE Bölcsészettudományi Karának negyedéves magyar szakos hallgatója volt.)

A fiatal olvasóknak – akiknek a Kádár-korszakról nincsenek értékelhető emlékeik, s így könnyen hitelt adnak a mai szembenállásokat visszavetítő konstrukcióknak – külön a figyelmébe ajánlom a könyv „nyilvános” szálának a későbbi, az elbeszélte történet utáni időkről szóló részeit. Halda Aliztól sokat tanulhatnak. Megtanulhatják például, hogy a magyar értelmiség messzemenően tisztában volt azzal, hogy a diktatúra hatalmi szerveivel együttműködni morálisan rendkívül aggályos. A „részt venni vagy félreállni” dilemma volt, mondja a

⁷ Csak azért használom a visszavetítő konstrukcióknak ezt a nem túl szerencsés elnevezését, mert e helyütt komikus volna „ötvenes éveket” mondani. A biztonság kedvéért azonban hozzátéveszem, hogy amit a '48-tól '56-ig terjedő időszak esetében csupán „nem túl szerencsésnek” – mert túlságosan homogenizálnak, fontos különbségeket elmosónak – gondolok, annak kiterjesztését a későbbi évtizedekre kifejezett torzításnak tartom.

szerző, „a Kádár-korszak évtizedei során [...] az értelmiség magatartásának alapkérdése, jóformán minden társasági összejövetelen szóba jött valahogyan; hol a hatalomban ilyen-olyan mértékig osztozók érezték szükségét a védekezésnek, hol a meg nem alkuvók mérlegelték a cselekvést választók szennyezettségi fokát, felelősségének mértékét vagy esetleges mentségeit. Egyszerűen nem emlékszem olyan időszakra, amikor ez a gyötrelmes tippelés akár csak enyhült volna”. (245. o.) Megtanulhatják továbbá azt is, hogy mind az együttműködésnek, mind a nem együttműködésnek fokoza-

tai voltak, és legfőképpen azt, hogy mi mindent kell figyelembe venni, ha megpróbáljuk meghúzni a határokat. Halda Aliz megpróbálta, és arra jutott, hogy „nincs általánosan érvényes válasz a »részt venni vagy kívül maradni« dilemmájára. Minden egyes sors külön elbírálást kíván és érdemel, s minél közelebb hajol az ember a másik életéhez, annál inkább elenyészik ítélkező hajlandósága”. (246. o.) – Ez a könyv egyik (szerintem életkortól függetlenül) megszívlelendő tanulsága.

Erdélyi Ágnes

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg

